

ANTROPOLOGIJA POSTSOCIJALIZMA

Zbornik radova

**Uredio
Dr Vladimir Ribić**

**Beograd
2007**

Reč urednika

Ovaj zbornik je proizašao iz naučnog skupa *Tranzicija i postocijizam: antropološka istraživanja*, koji je održan 24. novembra 2007. godine, u organizaciji Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Sastoji se od dvanaest radova jedanaest autora iz bivše Jugoslavije, to jest, iz Srbije, Hrvatske, Slovenije i Makedonije. Učesnici su temu skupa shvatili vrlo široko, o čemu svedoči sadržaj zbornika. To je omogućilo ne samo da se prouči širok spektar društvenih fenomena, već i da se sagleda kako se, u društvenim uslovima postsocijalističke tranzicije, razvila antropologija u postjugoslovenskim državama. Čitaoci će moći da se uvere kako antropolozi pristupaju istraživanju dinamičnih fenomena, kakvi su karakteristični za periode radikalne društvene promene, i kako se, pri tome, koriste iskustvom antropologije, ali i drugih društvenih i humanističkih nauka.

Vladimir Ribić

Lidija Radulović

Odeljenje za etnologiju i antropologiju
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Tranziciona budućnost: politička upotreba proročanstava u Srbiji devedesetih

Apstrakt: Medijska propaganda na različite načine revitalizuje mitove i koristi ih za pospešivanje nacionalističkih osećanja. Proročanstva narativi u medijima učestvuju u konstrukciji i rekonstrukciji mitologije srpskog naroda u novim istorijskim okolnostima. U ovom radu se na osnovu analize diskursa medijske propagande proročanstva ukazuje na njihovu upotrebu u društvenom i političkom kontekstu devedesetih. U proročkoj retorici prepoznaju se mitski motivi kao što su: mit o sudbini mučenika i srpskom narodu kao žrtvi prokletstva; o posebnosti nacije koja se ogleda u natprirodnim i parapsihološkim moćima; o "zlatnom dobu" koje se u najvećem broju slučajeva povezuju sa vladavinom Miloševića kao jedino sposobnim da nas u to doba i odvede. Proročanstva legitimišu postojeće odnose vlasti i političke dominacije, konstruišu nove mitove ili reinterpetiraju stare dajući im nove funkcije političkih mitova koji predstavljaju deo važne nacionalne "mitologije opstanka i identiteta". Analizirane su klasične metode propagande u proročanskim porukama vidovnjaka i ukazano na njihovu instrumentalizaciju putem propagiranja magijskog modela mišljenja koji je oslobođen dogme, ali se oslanja na efekte psihološkog šoka i straha.

Cljučne reči: politika, religija, proročanstva, propaganda, mediji

Uvod*

Promene koje su zahvatile postmoderna društva Evrope, u poslednje dve decenije XX veka, nisu mimoišle ni Srbiju kada je reč o pojavi alternativnih oblika religijskog života. Traganje za nekim oblikom religije koji bi u promenjenim okolnostima dao životu odredjen smisao naročito je karakterističan za Srbiju devedesetih godina. Tranzicija se ispostavila kao neizbežan, veoma traumatičan proces sa posledicama kao što su, između ostalih, anomija, neizvesnost i strah od budućnosti. Prosečan građanin nije u stanju da anticipira neke aspekte budućnosti tranzicije nezavisno od sadašnjosti, odnosno, nisu dovoljna obećanja i predviđanja političara kako bi shvatio tranzicionu budućnost ukoliko već nema neke potvrde te budućnosti u sadašnjosti. Alternativna verovanja i prakse izražene kroz forme kao što su vidovnjaštvo, isceliteljske prakse, astrologija, ezoterijski i spiritualni kultovi imali su određene uloge u kontekstu društveno političkih previranja i krize devedesetih, pokazali su se kao neizbežna prateća pojava tranzicije u većini istočnoevropskih zemalja. U ovom radu razmatram političku instrumentalizaciju proročanstava vidovnjaka i proroka u cilju sediranja javnosti. Naime, vlast koristi mesijanska predviđanja proroka, naizgled, za opšte dobro, tako što predviđanja psihološki utiču na ublažavanje osećanja straha i panike, ali na taj način vlast istovremeno legitimše i sopstvene pozicije moći.

Istorija pokazuje da su godine ratova i krize plodno tlo za re-vitalizaciju i bujanje ne samo okultizma već i različitih religijskih oblika. Veliki broj naročito mladih ljudi odgovore traži u

---

* Rad je rezultat učestvovanja u Projektu 147035, u potpunosti finansiranom od strane MNZŽS.

alternativnim oblicima religijskog života dok, na drugoj strani, oficijelna religija i crkva nude spas u povratku "izvornoj" religiji i pravoslavlju. O sprezi politike i religije, pre svega, zvanične pravoslavne religije i politike, u oblasti društvenih nauka i humanističkih disciplina napisano je više rasprava i knjiga. Većina se bazira na analizi politizacije religije i religizaciji politike na prostorima bivše Jugoslavije, razmatra tradicionalnu ulogu tri velike konfesije (katoličke, pravoslavne i islamske) u oblikovanju nacionalne kulture i konstrukciji nacionalnog identiteta. S jedne strane, uočena je sprega između intenziteta revitalizacije religije i intenziteta obnove nacinalizma¹, religijske institucije su se politizovale i, moguće čak iz dobrih namera, mešale u ratne sukobe pri čemu je svaka sagledavala pripadnike svoje vere kao žrtve u sukobu, s druge strane državne vlasti su na različite načine instrumentalizovale religiju u političkim i ratnim sukobima. Dakle, pažnja je posvećena instrumentalizaciji oficijelnih religija dok će u ovom radu biti reči o instrumentalizaciji alternativnih verovanja u moć modernih proroka, vidovnjaka i astrologa, odnosno, političkoj upotrebi proročanstava. Proročanstva devedesetih, u tom smislu, analiziram kao jedan vid logističke podrške i konstruisanja ideologema kojima se vlast služila u cilju utemeljenja i legitimizacije politike. Naizgled, laka i jeftina zabava za široke narodne mase zahvaljujući medijima, pretvara se u jednu od političkih strategija tako što se putem proročanstava konstruiše stvarnost u kojoj Milošević dobija nedvosmisleni podršku ili se kao deo opšte medijske propagande političkog projekta "Svi Srbi u jednoj državi" aktuelizuju eshatološki mitovi, ideje spasenja i ideje o izabranosti srpskog naroda. Poznato

---

¹ Vrcan S., Religija i politika: simptomatični primjer bivše Jugoslavije devedesetih godina 20. stoleća, u *Republika*, god. XV, br. 320-321. 2003.

je da se mitski način mišljenja izražava kroz različite narativne obrasce i da je, kako smatra Balandje², sociocentričan što omogućava da se interpolira u različite sadržaje, na primer, politički govori su paradigmatičan primer iz proteklih vremena. Na istoj strani nekog lista mogli smo da pročitamo izjavu ili govor nekog političara, mišljenje nekog političkog analitičara ali i predviđanja tranzicije budućnosti vidovnjaka i proroka. Svi ovi narativi često su bili strukturirani prema zakonitostima mita. Politizacija svih segmenata kulture pa i religije, kao i religizacija politike, konstatovani od strane mnogih autora, uglavnom se kreću u granicama promišljanja složenog odnosa između crkve i politike. Međutim, upravo se u jednoj široj perspektivi politika poima i formuliše na način paganske religioznosti, u smislu koji joj pridaje Ože, kao duboko političkoj i vezanoj za ovozmljske interese i društvenu zajednicu³. Reaktuelizacijom ne samo "paganskog načina mišljenja", sintagme koju često koriste mnogi autori, već uopšte poimanja sveta na iracionalan način, stvoren je prostor za instrumentalizaciju alternativnih verovanja i prakse koja u konvencionalnoj i javnoj retorici obično ima konotaciju "sujeverja" ili "praznoverja".

Na osnovu istraživanja fenomena alternativnih religijskih pokreta i kultova u Srbiji devedesetih i njihovog praćenja do danas, veoma složene pojavne oblike, oličene u liku i delu vidovnjaka, proroka, ekstrasensa, psihoenergoterapeuta, bioenergetičara, belih magova, iscelitelja, spiritualnih učitelja i drugih, odredila sam kao magijske i spiritualne kultove. U vidovnjačkoj i proročkoj praksi prevladaju elementi magijskih kultova iako njihova složenost

---

² Balandje Ž. *Politička antropologija*, Beograd:XX vek, 1997.

³ Auge M., *Genie du Paganisme*, Edition Galimard, Paris, 1990. Navedeno prema: Đorđević J., *Kultura kao činilac tranzicije i modernizacije*, u: *Teme*, g. XXIV, br. 3-4, Niš, 2000. 265.

prevazilazi prosto svodjenje na revitalizaciju "sujeverja" i paganstva, budući da se radi o sinkretizmu i eklekticizmu veoma različitih ideja, iz različitih religijskih tradicija koje samo jednim delom počivaju na revitalizaciji tradicionalnih nehrišćanskih verovanja i praksi. Medjutim, upravo taj segment je i najčešće instrumentalizovan od strane političke grupacije na vlasti, oslanjanjem na tradiciju vezanu za najuspešnije proroke i vidovnjake.

U delu rada koji sledi, pokušavam da bar donekle objasnim kako je došlo do političke upotrebe proročanstava s obzirom na odnos koji vlast i crkva imaju prema alternativnim religijskim konceptima i kultovima i njihovoj velikoj popularnosti u Srbiji devedesetih. Koji su razlozi strategije duplog aršina spram pročkog kulta s jedne strane i spiritualnih kultova s druge? U drugom delu rada medijsku propagandu predviđanja tranzicione budućnosti od strane vidovnjaka i proroka razmatram iz perspektive istraživačkog pristupa – analize diskursa. Kao izvor korišćena je uglavnom dnevna i periodična štampa i to: *Politika*, *Glas javnosti*, *Večernje novosti*, *Zona sumraka*, *Treće oko*, *Čudo*. Analiza diskursa se odnosi na proročanske narative pri čemu imam u vidu i sociokulturni, politički i istorijski kontekst.

Sociokulturni i politički kontekst

Odnos izmedju države, crkve i alternativnih religijskih konceptata, pokreta i kultova je česta tema naučnih rasprava. Ovaj veoma složeni odnos zavisi od niza političkih, socijalnih, ekonomskih, pa i kulturnih činilaca. U tom smislu, različit tretman u društvu koji imaju pojedini alternativni religijski koncepti i kultovi, konkretnije magijski i spiritualni kultovi, možemo objasniti vezom izmedju religije i političke kulture. Naime, religijski fundamentalizam se vezuje za desne pokrete, i obrnuto, dok sinkretizam i ekumenizam alternativnih i novih religijskih pokreta

i kultova podržavaju određene leve i liberalne ideologije. Upravo u tome Jelena Đorđević vidi razlog zbog kojeg se novi pokreti i transformacije u tipu religioznosti shvataju kao organizovana zavera centara svetske moći, a ne kao posledica društvenih i psiholoških transformacija koje je donela tehnološka i medijska civilizacija⁴. Tome bih dodala da su upravo desne političke partije u Srbiji devedesetih godina XX veka, podržavale religijski fundamentalizam pravoslavne crkve na slične načine na koje su to činile katolička crkva i islamska zajednica na prostorima bivše Jugoslavije. Iako razvijenija društva, kao što je Amerika, imaju veoma tolerantan stav prema alternativnim religijskim verovaljama i praksama kao i prema novim religijama, sektama i kultovima u mnogim državama ovaj odnos je veoma zaoštren. Nijednoj oficijelnoj crkvi neće odgovarati da u svom okruženju ima alternativne religije kojima mogu da se okrenu njihovi vernici. To posebno važi za hrišćanstvo koje u svojoj ideologiji i eshatologiji nastupa kao kosmopolitsko, vasseljensko i pravoverno na osnovu učenja po kojem jedino ono ima odgovore na ovomezaljska pitanja i patnje. Ovakvo gledište implicira da su sve druge religije, religije nevernika, jeretika i sektaša. Poznati su mnogobrojni primeri kroz istoriju da su crkve i države ujedinjene zarad zajedničkih interesa i ciljeva progonile jeretike, spaljivale na lomačama veštice, vodile ratove.

U Srbiji devedesetih godina, iako se za režim Slobodana Miloševića ne bi moglo reći da je posebno ili javno podržavao crkvu, neki zajednički interesi vodili su do politizacije religije. Odnos Miloševića prema pravoslavnoj crkvi ostao je nedefinisan. Kako neki analitičari smatraju nakon posete Hilandaru Milošević se našao "između dve vatre", s jedne strane, bio je pod

---

⁴ Đorđević J., *Ibid.*, 265-267.

uticajem konzervativnog "desnog" krila socijalističke partije oličenog u ministru vera, Dragojloviću, "preobraćeniku u pravoslavnu veru i etnonacionalističku ideologiju", s druge strane, levičarsko krilo nacionalsocijalista na čelu sa njegovom suprugom Mirom Marković.⁵ Ako je suditi po nekim njenim izjavama daleko su joj bili bliži alternativni kultovi nego pravoslavna crkva. Porodično interesovanje za astrologiju i njena sklonost ka verovanjima u natprirodne sile i moći izgleda da nisu u koliziji sa njenim ateističkim samodeklarisanjem.⁶

Veliki broj socioloških istraživanja statistički svedoče o povećanju broja religioznih.⁷ Međutim, u ovim istraživanjima uglavnom su zanemareni alternativni religijski oblici, te se ne dobija prava slika novih tipova religioznosti, na primer, nekoga ko se izjašnjava kao pravoslavac, krsti se početkom devedesetih, ali pritom veruje i praktikuje neke segmente iz istočnjačkih religija, čita okultnu literaturu i posećuje kurseve za razne spiritualne tehnike. U mojim istraživanjima bilo je više od 50% ispitanika koji bar u nekom segmentu nalikuju ovom idealtipskom modelu "novog vernika".⁸ U tom smislu, trebalo bi dovesti u pi-

---

⁵ Perica V, *Balkanski idoli: religija i nacionalizam u balkanskim državama II*, Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug, 2006. 20-21.

⁶ Djukić S., *On, Ona i Mi: kraj srpske bajke*, Samizdat Free B92, Beograd 1999. 289.

⁷ Videti: *Pravoslavlje izmedju neba i zemlje*, priredio D.B. Đorđević, Niš: Gradina, 1991; *Povratak svetog*, Niš: Gradina, 1994; Pantić D., *Klasična i svetovna religioznost, socijalno-psihološko istraživanje stanovnika beogradskog regiona*, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Institut društvenih nauka, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, 1988; Blagojević M., *Približavanje pravoslavlju*, Niš: Gradina, JUNIR 1995.

⁸ Izuzetno veliki procenat krštenih u nekim pravoslavnim crkvama u Beogradu (82,8% u toku 1992. u odnosu na 1981. godinu) nije dovoljan podatak ukoliko se ne ispita motivisanost i različita značenja koja ljudi

tanje rezultate koji pokazuju veoma mali procenat alternativnih oblika religijskog života i pored velike medijske popularnosti, zapravo problem leži i u terminologiji jer se uglavnom ispituje pripadnost malim verskim zajednicama. Kuburić je opravdano postavila pitanje zašto se pripadnici malih verskih zajednica nerado tako i izjašnjavaju. U njenom istraživanju samo 0,01 posto se izjasnilo da pripada proorijentalnim kultovima⁹. Istina, alternativni oblici religijskog života u Srbiji nisu imali snagu religijskog pokreta nalik pokretima u zemljama u kojima su nastajali. Pre bi se moglo govoriti o kultovima koji se stihijski pojavljuju i na isti način nestaju ili bivaju zamenjeni drugim. Međutim, da li bi alternativni pokreti i kultovi u Srbiji devedesetih godina, na inače plodnom tlu potrebe za revitalizacijom religije, uhvatili i dublje korene da nije bilo sprege između crkve i nacionalne politike u konstrukciji nacionalnih identiteta i pospešivanju antagonističkih odnosa na temelju verskih različitosti? Ovo je, naravno, pitanje na koje odgovor teško mogu dati sociološka i antropološka istraživanja religije *post factum*, budući da je bilo malo interesovanja za istraživanja u toku devedesetih. Mobilizacija etničkog i verskog nacionalizma u njenoj ekstremnoj varijanti, kao i podrška konzervativnim politikama od strane crkve

---

pridaju ovom činu. Naime, značenja mogu biti sasvim nereligijske prirode, a motivi bez sakralne konotacije. Videti: Radulović L., Crkveni rituali životnog ciklusa: krštenje i venčanje, u: Običaji životnog ciklusa u gradskoj sredini, posebna izdanja knj. 48, Etnografski institut SANU, Beograd 2002: 77-93. Videti: Radulović L., Okultizam ovde i sada: magija, religija i pomodni kultovi u Beogradu, Beograd: Srpski genealoški centar, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2007.

⁹ Kuburić Z., Verske zajednice u Srbiji i verska distanca, u: Religija i Tolerancija br.5, Novi Sad: Žurnal centra za empirijska istraživanja religije, 2006. 54-55.

i države zamagljuje sliku o revitalizaciji religije i autentičnoj religioznosti. Iznenađna revitalizacija religije u modernim društvima, kako smatra Berger, povezana je sa političkim pokretima koji religiju koriste u cilju legitimizacije političkih programa zasnovanih na nereligioznim interesima.¹⁰ U takvoj klimi, na jednoj strani, država, odnosno, režim na vlasti prećutno toleriše alternativne kultove ili ih, pak, koristi za sopstvene interese. Na drugoj strani, crkva otvoreno i javno izražava svoju netrpeljivost kroz javno žigosanje i antikultne kampanje u kojima se proglašavaju satanističkim sektama. Istovremeno, crkva vidovnjaštvu, prorokovanju pridaje konotaciju "sujeverja" i "praznoverja" koje nije u skladu sa modernim pogledima na svet i istinskom pravoslavnom verom.

Dva fenomena koja sam istraživala imali su različit tretman, ali na kraju istu ili sličnu sudbinu koju im je definisala nova vlast, novim zakonom, u novom milenijumu. Vidovnjaštvo ili tačnije magijski kultovi i spiritualni kultovi bujali su u Srbiji devedesetih ne samo iz razloga što je tradicionalna religija imala slab uticaj u društvu i nije zadovoljavala potrebe vernika, niti što je misionarska aktivnost koja je dolazila sa zapada bila dobro organizovana i posebno uspešna, već, pre svega, zato što su imali naizgled tolerantnu državnu vlast. Naime, u nedostatku pravnih i zakonskih regulativa i slabosti državnih institucija rad vidovnjaka, ekstrasensa, iscelitelja, astrologa, spiritualnih učitelja, energopishoterapeuta bio je dozvoljen i legalan. Medjutim, i pored velike popularnosti alternativni kultovi nisu izazvali korenite promene u verskom životu. Kako pokazuje studija Sabine Ramet misionarenje i netradicionalni kultovi cvetali su u postkomunističkim zemljama Istočne Evrope i u bivšem SSSR-u, medju-

---

¹⁰ Berger P., Secularism in retreat, National Interest , 1996-97. 3-12. Navedeno prema: Perica V, n.d. 203.

tim, nisu mogli da ugroze konsolidaciju tradicionalnih vera koje su se pokazale kao protivnici liberalizacije i podstrekači nacionalizma.¹¹ Dok se neuspeh spiritualnih kultova i alternativnih religijskih pokreta jednim delom može objasniti upravo na ovaj način, velika popularnost vidovnjaka i njihova agresivna promocija u medijima, mogu se objasniti kako revitalizacijom uz oslanjanje na proročku tradiciju i specifičan fatalistički odnos prema sudbini i potrebi da se ona otkrije, tako implicitnim a često i eksplicitnim podržavanjem nacionalističkog diskursa.

Prve agencije koje su se bavile proricanjem sudbine registrovane su u opštinama kao i bilo koje drugo privatno preduzeće. Po najučestalijim nazivima ovih agencija može se zaključiti da su se ne samo deklarirale kao astrološke agencije već su i taktički birali imena koja upućuju na astrologiju: "Zvezdano oko", "Zvezdane staze". Razlog tome je u velikoj popularnosti koju astrologija ima, ali i u preovlađujućem mišljenju da je ona nauka, a ne "sujeverje" ili "praznoverje", konotaciju kakvu obično imaju drugi, slični oblici proricanja. Jednom rečju, rad astrologa se nije dovođio u pitanje što važi i danas kada i pored zakona o zabrani mnoge televizije emituju kontakt programe sa astrolozima, tarot majstorima, numerolozima. Tek nedavno je usledila "preporuka" Saveta Republičke radiodifuzne agencije da se "uzdrže" od emitovanja, nekategorizovanih programa kao što su programi zasnovani na proricanju sudbine, tumačenju horoskopa i sličnim sadržajima. "Budući da postoje osnovne indicije da se ova vrsta programa zasniva na zloupotrebi lakovernosti gledalaca i na određenoj vrsti finansijske zloupotrebe nast-

---

¹¹ Videti: Ramet S., *Nil obstat: Religion, Politics, and Social Change in East-Central Europe and Russia*, Durham, NC: Duke University Press, 1998, poglavlje 13. Navedeno prema: Perica V., *Balkanski idoli 2*, op.cit. 206.

le zbog neobaveštenosti gledalaca (što je regulisano članom 68, stav 6 Zakona o radiodifuziji), Savet preporučuje emiterima da ovu vrstu programa izbace iz programske šeme"¹², kaže se u preporuci. Nažalost, malo televizijskih stanica je "preporuku" sprovelo u delo.

Sredinom devedesetih, vidovnjacima i raznim religijskim alternativcima koji su podsticali magijske kultove obezbedjen je veliki medijski prostor i propaganda. Na drugoj strani, spiritualni kultovi imaju takodje slobodu rada, ali ne tako veliku medijsku popularnost jer su i od strane države, a pre svega od strane crkve, tretirani kao sekte. Zaista je simptomatična ova strategija duplog aršina, ali postaje jasnija kada se analiziraju neke izjave vidovnjaka date u medijima, njihove emisije, ili "kolumne" u specijalizovanim časopisima. S druge strane, spiritualni kultovi su apolitični i po definiciji okrenuti pojedincu koji je isključivo zainteresovan za razvoj i integritet sopstvene ličnosti.

Iracionalno u službi politike

Godine u kojima su deo svakodnevnog života postali ratovi, egzistencijalna nesigurnost, izbeglištvo, bombardovanje, inflacija, nezaposlednost ili gubitak zaposlenja ostavile su ozbiljne posledice i na psihičko i fizičko zdravlje stanovništva Srbije. Istraživanje mentalnog zdravlja koje je Dragan Popadić sa grupom saradnika obavio u Beogradu 2000. godine pokazuje da su najčešća osećanja strah, strepnja i razočaranost. Kod većine građana su prisutni različiti oblici depresivnog i anksioznog stanja. Ono što međutim, iznenadjuje je veliki procenat verovanja u negativnu energiju znaka target (40%), prokletstvo koje će sustići zemlje NATO

---

¹² <http://www.rra.org.yu/srpski/preporuka-eticki.htm>

zbog bombardovanja Srbije (50 %)¹³ i razne oblike "sujeverja"¹⁴. Pravi izvor ovakvih verovanja nemoguće je utvrditi, ali na osnovu analize štampanih medija izvesno je da su mnogima kumovali proroci i vidovnjaci.¹⁵ Psiholozi, između ostalog, potrebu da se unapred sazna i umilostivi sudbina objašnjavaju upravo navedenim dominantnim osećanjima nesigurnosti, brige, straha. Popadić smatra jednom od devet komponenti autoritarne ličnosti, a "proističe iz sklonosti pojedinca da odgovornost pripisuje spoljašnjim silama van vlastite kontrole".¹⁶ Prijemčivost za alternativna verovanja i praksu, jednim delom, može se objasniti navedenim razlozima. Međutim, ovakvo stanje korišćeno je i za ostvarenje političkih ciljeva vladajućeg režima.

Spiritualni kultovi su pre svega komercijalni kultovi, po definiciji apolitični. Međutim, nekoliko organizacija pod plaštom spiritualnosti ili duhovnosti organizuje susrete koji imaju za cilj, pre svega, odbranu od neprijatelja i preusmerenje negativnih energija koje stižu iz zapadne kulture. Jedna od tih grupa je i udruženje građana "Univerzalni duhovni preporod". U toku 1993. i 1994., u više navrata, ova grupa je uspostavljala telepatski most sa grupom u Londonu. U pozivu upućenom građanima najavljen je kratki pro-

---

¹³ Istraživanje je na primer pokazalo da među ispitanicima sa završenom osnovnom školom 60% veruje da će NATO zemlje ispaštati, dok je među visokoobrazovanim 30%.

¹⁴ Popadić D., O mentalnom zdravlju naroda, u: Republika 233, Beograd, 2000. www.yourope.com/zines/republika/arhiva/2000/233/233_26.html

¹⁵ Beli mag Lav Geršman na primer tvrdi kako se nesreća koja je snašla srpski narod prenela i na zemlje koje su nam nanele zlo preko velikog broja emigranata koji su preneli negativnu energiju. Zona sumraka, 11. januar 2000. 5.

¹⁶ Ibid.

gram duhovne muzike nakon kojeg grupa ulazi u "vodjenu meditaciju, prihvata duhovne energije i sprovodi ih, izgradjenom svetlosnom mrežom, u sva krizna mesta bivše Jugoslavije".¹⁷ Mediji su obznanili i navodno postojanje tima srpskih vojnih eksperata u oblasti parapsihologije, koji otkriva negativnu energiju na ratnim prostorima bivše SFRJ. Takozvana "Grupa 69" trebalo bi da nas odbrani od negativnih energija bez oružja, tako što je po principu ogledala vraća pošiljaocu. Postupak tzv. "srpskog ogledala" zasnovan je na tajnim otkrićima Nikole Tesle. Tokom višegodišnjih istraživanja "otkrili" su da negativna energija ima svojstvo samouništenja. Naime, njihova "teorija" se zasniva na ideji da je osnov kosmosa energija a da reči i misli nose informacionu energiju koju ekstrasensi navodno mogu da "uhvate" i prepolarizuju. Ovoj grupi se, inače, pripisuje obaranje nekoliko aviona NATO samo usmerenom mentalnom energijom¹⁸. "Grupa 69", međjutim, nije impresivna samo po svojim natprirodnim moćima, već i po sastavu eksperata različite provenijencije, od intelektualaca, političara, proroka, astrologa, do vojnih lica nekoliko specijalnosti. Među njima, posebno mesto pripadalo je Milji Vujanović kao i Spasoju Vlajiću, najekspoziranijem ideologu ove grupe kome se pripisuje navodno tačno predviđanje bombardovanja Srbije¹⁹.

Instrumentalizacija proročanstava

Podršku režimskom prorokovanju pružale su televizije kojima su rukovodili aktivni članovi JUL-a ili, čak, visoki funkcioneri ove partije. U tome su prednjačile dnevne novine *Politika*, *Glas*

---

¹⁷ Tajne, br. 9. 1994. 47.

¹⁸ Na više mesta, videti na primer: Duga, br. 521, 19. 2-4. mart 1994. 55-56; Dosije X br. 31, god. II, 15 oktobar 1998.

¹⁹ Zona, br. 170, 11. 10. 2003.

javnosti, Zona sumraka, Treće oko, Čudo i drugi specijalizovani časopisi; zatim, *TV Politika* i *TV Pink*, ali i državna televizija (RTS), koja je, najpre, od januara 1993. godine, angažovala Milju Vujanović da u svojim emisijama, u udarnom terminu u 20h, sistematski i promišljeno brani nacionalne interese. Časopisi i dnevne novine, u više navrata tokom devedesetih, pokreću feljtone i objavljuju reportaže o proricanju ili predskazanjima poznatih svetskih i naših proroka.²⁰ U to vreme lansiran je i deda Miloje, sa eksplicitnim aluzijama na najveće proroke tradicijske kulture, braću Tarabiće, kao prethodnica modernim vidovnjacima.²¹ Deda Miloje je jedan od prvih proroka-simpatizera Miloševića koji mu upućuje nedvosmislenu podršku u apokaliptičnoj viziji Srbije ukoliko mu oduzmu vlast budući da je on jedini, kako smatra deda Miloje, ko može da se nosi sa đavolom, "on nikakako ne sme da padne, ako ga smene za Srbiju je gotovo".²² Postoje indicije da se radilo o fiktivnom proroku iz pera jednog novinara. Da li je preterano reći da iza "velikih" proroka stoji manipulatorska politika Miloševićevog režima i vlasti? Činjenica je da ništa nije uradjeno da se spreči širenje velike "pandemije" vidovnjaštva i magijskih kultova, naprotiv, medijsko prorokovanje imalo je svoju ulogu u smirivanju naroda predviđajući svetlu budućnost Srbije kao male Švajcarske. Ako je verovati izjavama jedne proročice vlast je od vidovnjaka tražila da ne govore ništa ružno o njoj i da šire pozitivnu energiju.²³ Proročanstva

---

²⁰ Na primer, u toku maja 1998. Glas objavljuje feljton "Predskazanja poznatih naših i svetskih proroka".

²¹ Matić P., Deda Miloje prorok iz Pomoravlja: Biće tumbanje po celom svetu, drugo dopunjeno izdanje, Beograd: M&S, 1993.; Matić P., Tajne proroka, Beograd:Dereta, 1987.

²² Ibid. 154.

²³ Vreme br. 478, 4.mart 2000; Grujić J., Milosevic wields psychic weapon, The institute for War Peace Reporting, 6. jun 2000.

sa "pozitivnom energijom" započinju odmah nakon izbijanja sukoba u bivšoj Jugoslaviji serijom utešnih proročanstava kao što su predviđanja vidovite Vave o ekonomskom oporavku zemlje u listu *Politika*.²⁴ Kleopatra je u intervjuu za *Telegraf*, nakon VII kongresa proroka u hotelu "Prag", u decembru 1994., izjavila da je Milošević živi svetac i prorekla mu vladavinu do 2000. godine. Ovo proročanstvo se, kao što znamo, pokazalo tačnim, međutim, tome dodaje da će posle Miloševića moći da vlada samo žena, a ona je svima već poznata. Daleko važnija je njena izjava, da ne samo što joj veruje narod, već i visoke državne ustanove. "Ja sam dobila zlatnu i srebrnu plaketu od grada i republike za svoju humanost".²⁵ Pored toga, kako tvrdi proročica, mnogi političari ne donose odluke bez konsultacija sa njom. Iako je "režimska proročica", Kleopatra u 1997. najavljuje pad vlade, ali za greške optužuje Miloševićeve saradnike, dok o Miloševiću izjavljuje: "Slobu lično cenim i poštujem i zato mi je žao, jer se oko njega namnožila gamad i poprimila ogromne razmere. On je zaista pošten čovek, ali ličnosti koje ga okružuju iritiraju građane Srbije".²⁶ Ista proročica menja politički kurs pa u 2002. godini izjavljuje više u formi saveta, a ne proročanstva: "Narodu savetujem da veruje gospodinu Đinđiću i da ne veruje u afere koje mu se pripisuju".²⁷

---

²⁴ *Politika*, 4.septembar 1995. 13. Vava je jedna od prvih medijskih proročica početkom devedesetih sa kojom sam razgovarala neposredno pre emisije emitovane u redovnom terminu na radiju *Politika*. Inače, Vava je "zaslužna" za razvoj tzv. proročkog turizma jer su početkom devedesetih organizovane šoping ture, naročito za 8. mart, na kojima je Vava proricala sudbinu turistima.

²⁵ *Telegraf*, 28.decembar 1994. 41.

²⁶ *Blic*, 6.jun 1997.

²⁷ *NIN*, 7. februar 2002.

Grmljavina na sv. Savu 1995. godine podsetila je na verovanja iz tradicijske kulture u predskazanje nesreće i rata pa su mediji na široko pisali o ovom "savindanskom meteorološkom incidentu" konsultujući proroke i vidivnjake. Predviđanja su uglavnom ohrabrujuća osim "zlosutne prognoze" Nikole Kitanovića, poznatijeg kao Raul Amon, koji i ne spada u vidovnjake već u "učitelja" spiritalnog kulta. Naime, u prvoj polovini godine predviđa građanski rat koji počinje u Beogradu, kratko traje i dovodi do smene vlasti.²⁸ Vavina proročanstva po pravilu idu na ruku režimu zbog čega je i dobila nadimak "komunistička i režimska proročica". Za 1995. najavljuje daleko bolju situaciju jer će Avramovićev program biti još kvalitetniji, mirniju godinu i smirivanje rata u Bosni. Kleopatra poručuje "ljudima da mirno spavaju, rata sigurno biti neće".²⁹

Astrolozi, vidovnjaci, astronomerolozi, proroci obično su najangažovaniji pred nastupajuću godinu kada mediji vrve od raznih proročanstava. Većina se "trudi" da umiri i uteši javnost donoseći često proročanstva koja u Miloševiću i dalje vide jedinog lidera koji može da donese prosperitet. Astrolog u časopisu *Vidovnjaci* tvrdi da je "dotičnog gospodina izabralo samo nebo da sredi nagomilani haos i IZVRŠI PREOKRET".³⁰ Milena Timić Stojanović, astrolog, u decembru 1999. godine, predviđa da će se održati izbori na kojima će Milošević još jednom izboriti pobjedu. Kako će to nezadovoljni narod u prvim trenucima izbora preokrenuti događaje u svoju korist, astrolog ne navodi, ali tvrdi da će se održati novi izbori na kojima će trijumfovati ponovo Milošević, međutim, mnogo toga će preokrenuti na bolje, smiriće gnev naroda i ostati na vlasti.³¹ U

---

²⁸ Telegraf, 1.februar 1995. 49.

²⁹ Ibid.

³⁰ Vidovnjaci govore, Beograd: BISI, 1994.

³¹ "Šta nas čeka, kako nam se piše", u: Čudo, 31. decembar 1999. br.43 godina II. 5.

Glasi javnosti slede proročanstva poznate vidovnjakinje Branke, koja krajem 1999.godine proriče da će Milošević vladati dok Bog bude tako hteo, dok beli mag Lav Geršman u februaru 2000.godine, najavljuje debakl opozicije na eventualnim izborima.³² Većina vidovnjaka otvoreno podržava režim Miloševića i svojim proročanstvima najavljuje njegovu vladavinu, po nekima, čak do 2010. godine.³³ Daleko manji broj vidovnjaka na mestu Miloševića "vidi" nekog opozicionog lidera ili povratak monarhije i kralja.³⁴ Vojvođjanska proročica Vesna u decembru 1997. kaže: "Katastrofa i skandal! Ja sam ogorčena što su se na vlasti održali crni SPS i još crnji JUL vidim da su izbori pokradeni.... Ne vidim da će biti prosperiteta. Narod će pasti u još veću krizu, biće socijalnih nemira, gladi i bede, ...neće skinuti sankcije.. ja sam u duši opozicionarka i jedina koja u svojoj branši ne propagira SPS".³⁵

U skladu sa diskursom iz devedesetih o novim formama parapsihološkog rata i budućnosti u kojoj će Srbi imati posebno mesto u svetu, Milošević postaje reprezent srpske nadmoći nad Haškim tribunalom kroz narativ o njegovim okultnim moćima. Verovanja u okultnu superiornost Miloševića podstiču članci u toku 2002. u kojima se navodi da je u toku boravka u haškom

---

³² Glas javnosti, novembar 1999; februar 2000.

³³ Kleopatra u vreme bombardovanja Srbije optužuje hodže i dervişe koji su "radili o glavi Biljane Plavšić, a to sad čine nama, u aprilu se sve razrešava i posle pregovora predsednik ostaje na vlasti". Zona sumraka, 20.april 1999.; Vreme, br. 478, 4.mart 2000.

³⁴ Vidovita Nela, na primer, na prestolu "vidi" Draškovića zajedno s naslednikom loze Nemanjića. Naslednici Karađorđevića pokušaću da preuzmu presto, ali neupešno. Upravo zbog "puno muke i problema" vidovnjakinja nije u stanju da vidi o kojem je Nemanjiću reč. Glas javnosti, 26. novembar 1999.

³⁵ Zona sumraka, 30 decembar 1997.

zatvoru ovladao okultnim moćima. Izvor informacija su opet domaći, ali ovog puta i svetski astrolozi, ekstrasensi, kao što je ukrajinski beli mag Oskar Potapenko. On donosi informacije iz "prve ruke" lično od svog prijatelja poznatog ruskog okultiste koji je obučavao Miloševića i izjavio da je on jedan od njegovih najtalentovanijih učenika. Ukrajinski beli mag otkriva da smo svi mogli da se uverimo u moć koju ima nad svedocima, sudijama i televizijskim gledaocima zahvaljujući nekim telepatskim sposobnostima, ali i magijskim obredima.³⁶

Veštačka mitizacija budućnosti bazira se na klasičnim mit-skim motivima. Medijska propaganda na različite načine revitalizuje mitove i koristi ih za pospešivanje nacionalističkih osećanja. Proročanstva, ili tačnije proročanski narativi vidovnjaka, podstiču i učestvuju u konstrukciji i rekonstrukciji mitologije srpskog naroda u novim istorijskim okolnostima. U njihovim pričama prevladjuje diskurs o srpskom narodu kao žrtvi i sudbini mučenika koji je svagda žrtvovan, pa i sada kada velike sile crtaju novu kartu Evrope. U verzijama novokomponovanih proroka srpski narod obično figurira kao žrtva kolektivnog prokletstva koje je bačeno ili u prošlosti ili od strane moćnika novog svetskog poretka koji koriste magijske moći.³⁷ Verovanje u kolektivno prokletstvo koje se sugerše, nešto što je izvan naših moći, može da bude dobar alibi za ličnu odgovornost. Dakle, različiti diskursi se prepliću: u ovom slučaju, teorija zavere i projekcija krivice na spoljnog neprijatelja.

Patriotska retorika prepoznatljiva je u proročanstvima u kojima dominira diskurs o posebnosti nacije. Ovim *sui generis* mitizovanim proročanstvima pridaje se važnost srpskom narodu koji

---

³⁶ "Sloba u zatvoru ovladao parapsihološkim moćima", Zona sum-raka, 5. mart 2002. br 130. 5-6.

³⁷ Telegraf, 1. februar 1995. 49.

upravo odigrava istorijsku ulogu na tako geografski i politički važnom delu Balkana, čime se zapravo anulira inferiorni položaj u odnosu na druge razvijenije države Evrope. Paralelno sa ovim proročanstvima, vidovnjaci i proroci najavljuju, u ne tako dalekoj budućnosti, i prirodne katastrofe u zemljama članicama NATO koje će na taj način "platiti" za sva zla koja su naneli srpskom narodu. Srbija će u vreme kataklizme i ratova "predstavljati mirnu oazu u okeanu bure".³⁸ Proročanstva o prosperitetnoj Srbiji se nastavljaju i posle 2000. godine. Neki od terorističkih napada išli su na ruku prorocima koji su najavljivali da će zemlje koje su učestvovala u bombardovanju Srbije i same "postati žrtve" dok će za nekoliko godina trebati "mnogo para da biste došli u Srbiju i tu se naselili. Stranci će plaćati mnogo novca da bi dobili naše državljanstvo".³⁹ Posebno utešna su predviđanja u kojima Srbi figuriraju kao narod koji poseduje izuzetnost u duhovnom smislu, pa će se tako, u 2000. godini, duhovnost popeti na petu kosmičku ravan, a Srbi će to uraditi prvi u svetu jer je istorija pokazala da su njihove sposobnosti za to najjače.⁴⁰

Proročanstva o "zlatnom dobu" u najvećem broju slučajeva se povezuju sa vladavinom Miloševića kao jedino sposobnim da nas u to doba i odvede. Mesijanska proročanstva u toku 1995. godine najavila su "mladog, simpatičnog i prepametnog" privrednog mesiju koji će se pojaviti odmah po ukidanju sankcija i svojom mudrošću zadiviti Srbiju.⁴¹ Diskurs o "svetloj budućnosti" Srbije

---

³⁸ Jedno od sličnih predviđanja je i ovo Lav Geršmana, u: Zona sumraka, 11. januar 2000. Navode se proročanstva američkih vidovnjaka o raspadu američkog kontinenta na dva dela. Zona sumraka, 20. april 1999.

³⁹ Zona sumraka, 13. novembar 2001. 5.

⁴⁰ Predviđanja Stanislave Škorić u: Čudo, 31. decembar 1999. br.43 godina II. 6; Zona sumraka, 20. april 1999.

⁴¹ "Razvedri se nebo nad Srbijom", Politika, 4. septembar 1995.

nije iscrpljen ni nakon političkih promena; naprotiv, nakon 2000. godine ovaj diskurs postaje glavna tema u repertoarima modernih proroka.

Pored novokomponovanih proroka, u toku devedesetih, a posebno od 2000. godine, veliku medijsku popularnost dobija Kremansko proročanstvo koje je na različite načine instrumentalizovano u političke i komercijalne svrhe. Doživelo je različite interpolacije, prepravljnja i dopisivanja čitavih stranica kao i različita tumačenja nekih alegorija. Najpoznatija je svakako ona o tome da će "svi Srbi stati pod jednu šljivu". U vreme ratnih sukoba ovo proročanstvo pripisivano je političkoj propagandi hrvatskih vlasti, tačnije *Jutarnjem listu* u kojem je objavljeno. Postoje neslaganja i različite verzije da li se radi o tri šljive, jednoj ili je možda reč o kruški.⁴² I kada se činilo da je kremansko proročanstvo toliko potrošeno i dovedeno u pitanje različitim verzijama, dopisivanjem i falsifikatima, što je omogućeno činjenicom da je proročanstvo davno zabranjeno i izgubljeno, u predizbornoj kampanji 2000.godine, pojavilo se proročanstvo da će na vlast doći "čovjek iz naroda koji u svom prezimenu nosi ime sela iz kojeg potiče". Navedena je čak i strana u navodno izgubljenom kremanskom proročanstvu. Svima je poznato da se proročanstvo dobro "primilo" u širokim narodnim masama. Vojislav Koštunica se nikada nije eksplicitno izjasnio u vezi proročanstva; međutim, posetama koje je upriličio prvo u Koštunićima, a zatim i u Kremni, glasačima upućuje poruku o implicitnoj podržaci ovakvog diskursa⁴³. Dve godine kasnije, Dušan Kova-

---

⁴² Videti: Bokun P., Poreklo kremanskih proročanstava, Beograd: Draganić 2002; Andrić R., Kremansko proročanstvo: potvrde i osporavanja, Beograd: Novosti, 2006; Pević D., "Kremansko proročanstvo – izvor novih inspiracija" 2005.

⁴³ "Najavili ga proroci ", u: Glas javnosti, 12. septembar 2000.

čević je u izjavi za *Blic News* priznao da su proročanstvo izmislili Lečić i on, te da su i sami bili iznenadjeni velikim uspehom: "Narod voli mitove. Ljudi vole da im se pričaju priče proroka, reč je o duboko ukorenjenom paganskom tumačenju sudbine".⁴⁴

Proročanstva početkom devedestih godina XX veka, dakle, legitimišu postojeće odnose vlasti i dominaciju jedne političke partije i jednog vodje. Mediji lansiraju proročanske narative kao svojevrzne interpretativne repertoare u kojima instrumentalizuju mitove i pružaju podršku režimu. Proročanstva iz forme običnih priča dobijaju na važnosti, postaju popularna i uzdižu se na nivo mita jer ih pričaju "autoriteti" koji imaju vanredne sposobnosti vidjenja budućnosti. Na taj način, konstruišu nove mitove ili re-interpretiraju stare, dajući im nove funkcije političkih mitova koji predstavljaju deo važne nacionalne "mitologije opstanka i identiteta". Klasične metode propagande kroz proročanske poruke vidovnjaka trebalo je da pažnju javnog mnjenja odvrte od pravih krivaca za krizu devedesetih.

Lidija Radulović

TRANSITIONAL FUTURE: THE POLITICAL USAGE OF PROPHECIES IN THE 90'S SERBIA

Media propaganda utilizes and revitalizes myths for their ability to generate nationalism. Prophecies or statements by psychics in the media, instigate and participate in the construction and reconstruction of mythologies of the Serbs in a new historical position. In this paper on the basis of discourse analysis of media propaganda, its usage in the social and political context of the nineties, is emphasized. In the prophecies,

---

⁴⁴ Blic, 3.januar 2002.

rhetoric mythical motives are being utilized: myth of the martyr and the destiny of the Serbian people as victims of a curse; the distinctions of the nation in regards of the supernatural and Para psychological motives; myth of the "golden age" that is mostly associated with the rule of Milosevic, widely considered to be the capable of leading the Serbs back to their past glory. The prophecies legitimize the existing relations of government and political dominance, construct new, or reinterpret old myths, ascribing to them new political functions that represent an element of the vital, national "mythologies of survival and identity". The usual methods of propaganda in the prophetic messages of psychics are being analyzed, and their instrumentalisation for the propagation of a model of thought magic, that is dogma free, but which relies on the psychology and the fear, are pointed out.

Sadržaj

Reč urednika	5
Vladimir Ribić	
O Ekonomskoj tranziciji iz makroistorijske perspektive	6
Ines Prica	
Problem interpretacije tranzicije iz "nerealnog socijalizma"	24
Bojan Žikić	
Ljudi (koji nisu sasvim) kao mi. Kulturna konceptualizacija pojma <i>privatnik</i> u Srbiji	52
Ildiko Erdei	
Dimenzije ekonomije: prilog promišljanju privatizacije kao socio-kulturne transformacije	76
Vlado Kotnik	
Bizarre Academism and Science in Slovenia: Elements for Anthropological Study of Postsocialism and Transition	128

Ljupčo S. Risteski	
Ethnography of "Socially Marginalized Groups". Mapping and Community Based Research Study on Most At-Risk Adolescents to HIV/AIDS/STIs in Macedonia. Methodological Issues	172
Tomislav Pletenac	
Od Morlaka do postsocijalizma. Tranzicija kao element mimikrijskog diskursa	200
Vladimir Ribić	
Antropologija raspada Jugoslavije: O etničkom nacionalizmu	216
Senka Kovač	
Recepcija novog državnog praznika u tranziciji: Primer Sretenja	244
Lidija Radulović	
Tranziciona budućnost: politička upotreba proročanstava u Srbiji devedesetih	258
Jana Bačević	
Ljubav u doba tranzicije	280

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.422:39(497.11)"20"(082)

ANTROPOLOGIJA postsocijalizma : zbornik radova / uredio Vladimir Ribić. – Beograd : Srpski genealoški centar : Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta, 2007 (Beograd : Srpski genealoški centar). – 306 str. : tabele ; 17 cm. – (Etnološka biblioteka / [Srpski genealoški centar] ; knj. 34)

Tiraž 500. – Tekstovi na srp., engl. i hrv. jeziku. – Reč urednika: str. [5]. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz pojedine radove.

ISBN 978-86-83679-47-8 (SGC)

a) Друштвени процеси – Антрополошки аспект – Србија – 21в – Зборници б) Србија – Транзиција – Зборници

COBISS.SR-ID 145588236

Izdavač: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Za izdavače: Filip Niškanović i Ivan Kovačević. Urednik: Miroslav Niškanović. Kompjuterska obrada i štampa: SGC, Beograd. Beograd 2007.